

Dr. Tószegi Zsuzsanna*

EGY MAGYAR FELTALÁLÓ ESETE AZ OSZTRÁK ÁLLAMVASUTAKKAL – AVAGY MI TÖRTÉNHESETT WODETZKY LAJOS HÓEKE-SZABADALMÁVAL A 19. SZÁZAD DEREKÁN?

Kétszáz évvel ezelőtt, 1821. április 19-én született *Wodetzky Lajos*, a mozdony elé szerelhető hóeke feltalálója. A Sziléziából a Délvidékre került technikatanár nevét és élettörténetét nagyon kevesen ismerik, és mondhatni, e szerény ismertség is *Vajda Pálnak*, az ismert technikatörténésznek köszönhető.

Wodetzky 1858-ban kapott szabadalmat a találmányára, amelynek gyártására azonban nem voltak saját anyagi forrásai. Az egyik fia, a későbbi Európa-hírű csillagász, *Wodetzky József* közel négy évtizeddel apja halála után véletlenül talált rá a szabadalommal és annak tervezett megvalósításával kapcsolatos iratokra, amelyek alapján úgy vélte, a szabadalmat jogtalanul eltulajdonították, ezért pert indított az osztrák államkincstár ellen. 1911-ben a sajtó felkapta a szárnyra kelt különleges hírt, amely akkor ugyan hamar lecsengett, de 25 évvel később újra közölték a felmelegített szöveget, majd három évtized múltán egy interjú erejéig újra visszatértek a témára.

Cikkünkben annak eredünk nyomába, a perindításkor még meglévő, de az azóta vagy megsemmisült, vagy elkallódott családi iratok nélkül, a meglévő dokumentumokkal alátámasztva mit lehet tudni arról, amit a fent említett perben állítottak? Igaznak látszik bizonyulni, hogy a Wodetzky által szabadalmaztatott vasúti hóékét – a feltaláló tudta és engedélye nélkül – az osztrák államvasutak elkezdte gyártatni?

A tanulságos történet egy fontos szeletét fel tudjuk térképezni a fennmaradt egykorú dokumentumok segítségével, így egy tehetséges feltaláló életútjának nagy részét nyomon követhetjük. Az alábbi cikk szerzője emléket kíván állítani egy kevesek által ismert, az új kihívásokra fogékony vidéki tanárembernek, aki a tanításon túl azon is gondolkodott, munkálkodott, miként tudna javítani sok ember életkörülményein.

Wodetzky Lajos életrajza

Mit tudunk ma Wodetzky Lajosról? Szögezzük le rögtön: ha Vajda Pál az 1943-ban megjelent könyvében nem sorolja fel a feltalálók között, feltehetőleg örökre feledésbe merült volna Wodetzky neve és találmánya. Könnyen elképzelhető, hogy Vajda arra az interjúra figyelt

* Egyetemi docens, HUNGARNET Díjjal kitüntetett tudományos újságíró.

fel, amelyet a feltaláló fia adott 1942-ben. Személyesen is találkozhattak, így kerülhetett az 1858-ban kibocsátott szabadalmi okirat első oldaláról egy kép Vajda könyvébe.¹

1958-ban kiadott *Nagy magyar feltalálók* című kötetében Vajda már csak pársoros szócikket szentelt Wodetzkynek. Az általa itt hivatkozott *Bácsmegyei Hirlap* (helyesen: Bácsmegyei Napló) 1911. július 30-i számában jelent meg az első újsághír a Wodetzky fia által megindítani szándékozott szabadalmi perről. Miután Wodetzky Lajosról csak a Vajda által közölt adatok voltak hozzáférhetőek, nem csoda, hogy azok köszönnek vissza az életrajzokban,² lexikonokban, adattárakban. Cikkünkben arra törekszünk, hogy tényként csak azokat az adatokat közöljük, amelyek a ma fellelhető forrásokban hozzáférhetőek, a többinél pedig jelezzük, ha a forráskutatás nem járt eredménnyel.

Vajda szerint Wodetzky Ober–Marklovitzban született. A Sziléziához tartozó, a mai cseh–lengyel határon található település neve németül Ober–Marklowitz, lengyelül Marklowitz Gorne. Születési ideje 1821. április 19. – ez a dátum látható volt az azóta elpusztult síremlékén (2. ábra). A *Magyar életrajzi lexikon* szerint matematika–fizika szakos tanári oklevelet szerzett a bécsi egyetemen – erre az adatra azonban nem sikerült rátalálni, mint ahogy arra sem, hol kezdte tanári pályáját. Tény viszont, hogy 1852-ben került Versecre, de nem a Vajda által megnevezett Jägersdorfból, hanem a sziléziai Jägerndorfból (mai neve Krnov). Versecen 22 éven át az ún. technikai tárgyakat, a kézírást, szépírást, majd a rajzot tanította; a matematikát és a fizikát más tanárok oktatták az iskolában.

Wodetzky tanári ténykedését pontosan nyomon lehet követni az alábbiakban gyakran hivatkozott verseci iskolai évkönyvekben, amelyekből kiderül, Wodetzky melyik tanévben milyen tárgyakat, heti hány órában tanított, és a tanórák mellett milyen egyéb feladatokat látott el. Tudunk néhány pedagógiai tárgyú publikációjáról, amelyek többsége az iskola értesítőiben, egy kétrészes cikk pedig a *Néptanítók Lapjában* jelent meg. Néhány éven át ő szerkesztette a városban megjelent egyik német nyelvű újságot, a *Werschetzer Gebirgsbotet*.

¹ *Vajda Pál: Magyar feltalálók. Négy évszázad negyvenhat technikusa. Országos Közművelődési Szövetség, Budapest, 1943, p. 117–119.* A XV. lapon két ábra szerepel: az egyiken Wodetzky portréja, a másikon a Ferenc József nevében kiadott szabadalmi okirat első oldala látható. Vajda sem a regénybe illő életrajzhoz, sem a képekhez nem adott meg forrást, de valószínűsíthetően ezek Wodetzky Józseftől származtak. Vajda *Nagy magyar feltalálók* címen 1958-ban megjelent könyvében éppen csak megemlíti Wodetzky Lajost.

² Két terjedelmesebb életrajz: *Kalapis Zoltán: Életrajzi kalauz III. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból P – Zs*. Forum Könyvkiadó, 2003, p. 329–330, továbbá: *Bödök Zsigmond: Magyar feltalálók a közlekedés történetében.* NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2005. Bödök kötetének 122. oldalán Vajda szócikke és az általa közzétett portré látható a forrás megjelölése nélkül. Bödök – ugyancsak forrásmegjelölés nélkül – a 123. oldalon közöl egy fotót, amely szerinte Wodetzky hóékéjét ábrázolja, de ezt az állítást sem a korabeli mozdonyokról készült képek, sem Wodetzky rajza nem támasztja alá.

*Emma Weinert*tel kötött házasságából négy gyermek, két leány és két fiú született.³ József, a későbbi egyetemi professzor volt a legkisebb, ő édesapja 1874. november 9-én bekövetkezett halála előtt két évvel látta meg a napvilágot. Sem *Ludmilláról*, sem *Hedvigről* nem sikerült egyetlen adatra sem rátalálni, Pálról is csak annyit tudunk, hogy melyik években járt a verseci iskolába. A nagy port felvert újsághírben József nem tesz említést a testvéreiről.

A nyugdíjasként doktorált unokaöcs

Wodetzky saját gyermekei mellé árván maradt unokaöccsét is a családjába fogadta. *Ludwig Arnhart* 1858 decemberében született, az 1869/70. tanévben írták be a reáliskola első osztályába. A természettudomány iránti érdeklődése korán megmutatkozott. A nagybátyja házában nevelkedve járt a verseci iskolába, majd a klagenfurti tanárképző főiskolán szerzett diplomát. Tanári pályáját iskolaigazgatóként fejezte be 1920. évi nyugdíjba vonulásakor, egy évvel később beiratkozott a bécsi egyetem biológia szakára, ahol doktori fokozatot szerzett. Tudományos munkássága főleg a mézelő méhekkel kapcsolatos kutatásokra irányult, e témában számos szakkönyvet publikált.⁴ A 19. században *Arnhardt* szülővárosában, Versecen nagy mennyiségben termeltek mézet, főleg a pesti vásárok számára.⁵

Wodetzky nevéhez egy bejegyzett szabadalom fűződik: 1858-ban az általa feltalált vasúti hóéke kapott oltalmat. Az eredeti szabadalmi leírás másolatát az osztrák szabadalmi hivatal kérésünkre megküldte a *Frecskay János Szakkönyvtárnak*, és e cikk szerzőjének volt szerencséje megtekinteni a szabadalom megadásakor kiállított eredeti okiratot. A kutatás során azonban nem sikerült rátalálni a Wodetzky életrajzában olvasható, itt következő állításokra: „a hadseregben akkor használt *Werndl*-féle puskát módosította, tőle ered az ún. *Hardtmuth*-rendszerű cserépkályha alapötlete; a repülés kérdései is érdekelték.”⁶

³ Ludwig Wodetzky gyászjelentése: <http://hdl.handle.net/20.500.12346/631606>.

⁴ *Ludwig Arnhart* (1858–1949): Naturwissenschaftler und Lehrer: http://www.biographien.ac.at/oebloeb_A/Arnhart_Ludwig_1858_1949.xml.

⁵ *Milleker Bódog*: Versecz szabad királyi város története 2. Ráth, Budapest, 1886, p. 108.

⁶ Magyar életrajzi lexikon: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/17127.htm>.

Németh Balázs „Az Osztrák Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia gyalogsági puskáinak és elemi harcászatának fejlődése 1849-1878 között” című PhD-értekezésében igen sokat foglalkozik a *Josef Werndl* által feltalált lőfegyverrel, de nem említi *Wodetzky* nevét.

A Hardtmuth-féle cégről

1790-ben alapította *Joseph Hardtmuth* (1758–1816) azt a gyárat, mely először az általa feltalált kőedényt, majd ceruzabelet gyártotta. A fiai által hatalmas sikerre vitt gyár termékpalettáján később a kályhák is megjelentek.

Magyarországon 1890-ben létesült a ceruzái révén világhírűvé vált *Hardtmuth L & C* cég által működtetett üzem Tata-Tóvárosban, amikor megvásárolták a korábbi Fischer-féle kályha- és agyagárugyárat.⁷ A Wodetzky életrajzaiban említett „Hardtmuth-rendszerű cserépkályha” néhány leírására, hirdetésére jóval későbbi forrásokban sikerült rátalálni, de arra egyik sem utal, hogy feltalálónknak köze lett volna a készülék kialakításához.

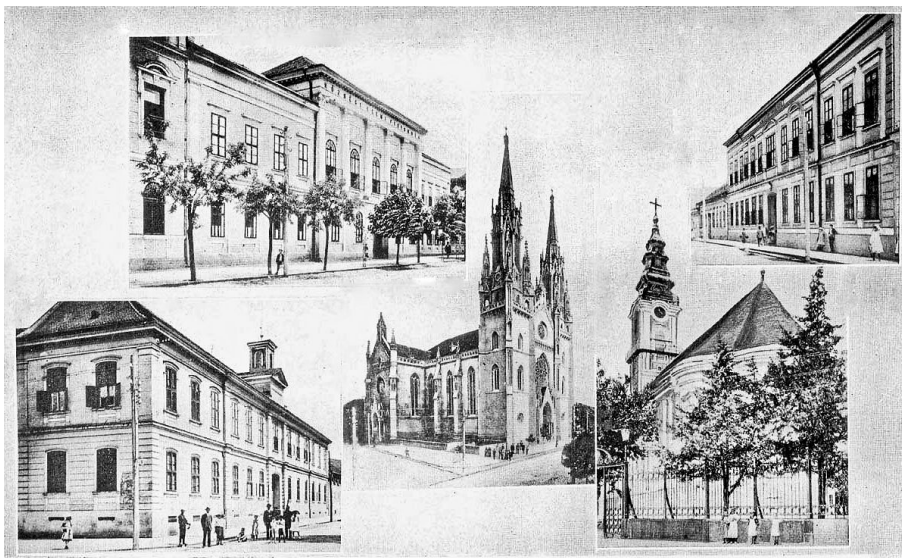
A délvidéki város, Versec

Wodetzky életének témánk szempontjából fontos 22 éve a történelmi Magyarország déli részén, azon belül az ún. határőrvidéknek nevezett területen fekvő, zömmel németek lakta Versec városához kötődik. A 19. század első felében a jelentősebb délvidéki városok közé tartozó Versecet napjaink Magyarországon már kevesen ismerik.

Versec a Bach-korszakban az osztrákok által preferált németajkú lakosságának köszönhetően erőteljes fejlődésnek indult, amikor 1850-ben megkapta a szabad királyi városi rangot. 1858-ban adták át a kereskedelem fontos ütőerének számító, a Bánátot a Dunával összekötő Temesvár–Báziás vasútvonalon a verseci vasútállomást. 1860-ban felépült az új városháza. Amikor 1861-ben a Bánságot és a Vajdaságot visszacsatolták az anyaországhoz, a város új korszakba lépett: önálló, a vármegyétől független törvényhatósági jelleget és királyi biztost kapott (1. ábra).⁸ A *Szent Gellért Püspök és Vértanú* nevét viselő, impozáns méretű, neogótikus stílusú római katolikus templom *Schulek Frigyes* tervei alapján épült fel 1860 és 1863 között.

⁷ S. Cserey Éva: Fejezetek Fischer Mózes Áron családja történetéből. In: A vártól a városig. Tata évszázadai: <https://mek.oszk.hu/09400/09479/09479.pdf>.

⁸ Milleker Bódog: Versecz. In: Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0022/16.html>.

1. ábra: Veszprém iskolaépületei és templomai az 1880-as évek végén

Milleker Bódog régész, múzeumigazgató 1886-ban jelentette meg a Veszprém szabad királyi város történetét feldolgozó kétkötetes monográfiáját; a művet *Buday József* iskolaigazgató fordította németről magyarra.⁹ Millekernél olvashatjuk, hogy a város gazdaságának legjelentékenyebb árucikke a bor volt, az 1850-es években évi 750 ezer – 1 millió akó bor készült a városban, így joggal mutatkozott be az 1873. évi bécsi világkiállításon mint a birodalom legnagyobb bortermelő települése. E különleges alkalomra Wodetzky Lajos írt egy áttekintést a veszprémi szőlő- és bortermelésről *Übersicht des Werschetzer Weinbaues für die Wiener Weltausstellung* címmel.¹⁰

1872. május 7-e nagy nap volt a város történetében: aznap az uralkodó, *Ferenc József* „Veszprém városát is boldogítja legmagasabb látogatásával”. A császár körútjának két apropója: egyrészt a magyar határőrvidéknek a hazához való visszacsatoltatása, másrészt az uralkodó azon kívánsága, hogy személyesen tekintse meg az ország déli területeit pusztító árvizek által előidézett inség következményeit. Milleker fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a „tan-testület a hódoláskor jelen nem lehetett, mert ő Felsője elutazásáig felállítva maradt tanuló ifjúság között kellett maradnia, a rend fentartása végett”.¹¹

⁹ Milleker: i. m. (5).

¹⁰ Milleker: i. m. (5), p. 214. Wodetzky említett munkájára sem a magyar, sem az osztrák, sem a szerb, sem más nemzeti könyvtár adatbázisában nem sikerült rátalálni.

¹¹ Milleker: i. m. (5), p. 171–173.

Wodetzky a verseci tanári katedrán

Buday József, aki 1878-ban lett a verseci polgári iskola igazgatója, a millennium tiszteletére megírta az intézmény részletes történetét – részben ebből a kötetből,¹² részben az iskolai értesítőkből évről évre lehet követni Wodetzky 22 éves tanári működésének lényeges momentumait. A *Buday József* által írt iskolatörténetből kiviláglik, milyen mély tisztelettel viseltetett igazgató elődje iránt: az ő kitartó gyűjtőmunkájának köszönhetően állították fel Wodetzky síremlékét 1889-ben.

Tekintsük át Wodetzky Lajos tanári karrierjének főbb jellemzőit! A *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* 1852. július 4-én kelt engedélyével hozzájárult a verseci alreáliskola felállításához. A tanári állásokra pályázatot hirdettek, melynek alapján a temesvári tartományi iskolahatóság szeptember 1-jén két új tanárt nevezett ki: *Neusiedler János* bécsújhelyi tanítót a természettudományi szakra¹³ és „Wodetzky Lajost, a jägerndorfi (Sziléziában) alreáliskola tanítóját a technikai szakra”. Éves fizetesként 500 forintot és további 100 forint lakhatási költséget kaptak fejenként.¹⁴

Az újonnan alapított, hároméves oktatást nyújtó iskolában szeptember 29-én mutatkoztak be az új tanerők, október 15-én lezajlott a beiratkozás, és másnap kezdődhetett a tanítás. Az első tanévben csak a 70 fős első osztály működött, a második és a harmadik osztály felmenő rendszerben indult.¹⁵

Wodetzky, aki előzőleg is reáliskolában tanított, hitt ennek az iskolaformának a hasznosságában. Már a legelső tanév végén közreadott értesítőben megjelentetett egy eszmeifuttatást *Über Realschulen* (A reáliskolákról) címmel, melyben részben bemutatta az újonnan alapított verseci tanintézetet, részben a reáliskolák keletkezését, feladatát, szükséges voltát és korszerűségét fejtegette.¹⁶

A tantervek kidolgozása az új tanárookra hárult. Az ekkor még csak ideiglenes tanárként működő, mértani rajzot és szépírást tanító Wodetzky készítette el a szépírást tantervét – *Buday* így idézi a tantárgy célját: „Törekvés kereskedői folyékony kézírás elérhetésére, úgy német mint latin betűkkel.”¹⁷

A harmadik tanévben Wodetzkyt rendes tanárrá nevezték ki. A tárgyai az idők során némileg változtak, bővültek: a szabadkézi rajz és a szépírást mellett hol mértani, hol építészeti rajzot tanított; hetente 12–14 órát kellett megtartania. Az iskolai értesítő tanúsága szerint minden tanévben rábízták valamelyik osztály vezetését, és egyben ő volt a szabadkézi rajzsztár öre.

¹² A verseci m kir állami főreáliskola története. Összeállította *Buday József*. Kirchner, Versecz, Kirchner, 1896, p. 152: <http://mek.oszk.hu/16800/16876/16876.pdf>

¹³ Az iskolai értesítők adatai alapján *Neusiedler* matematikát és fizikát tanított.

¹⁴ *Buday*: i. m. (12), p. 9.

¹⁵ *Milleker*: i. m. (5), p. 98.

¹⁶ *Buday*: i. m. (12), p. 42.

¹⁷ *Buday*: i. m. (12), p. 36.

Wodetzky leghíresebb tanítványa

Fodor Tamás verseci helytörténész hívta fel a figyelmet a következőkre: Wodetzky ismerte fel egyik diákja, *Paja Jovanović* tehetségét. A verseci születésű, később külföldön is keresett festőművésszé vált Jovanović 1877-ben nyert felvételt a bécsi Képzőművészeti Akadémiára.

A *Vasárnapi Ujság* a magyarok által *Joanovics Pálként* ismert festő több művét is bemutatta a magyar közönségnek. A lap 1893. december 31-ei számában látható például a *Szerb mesemondó* című festmény (fekete-fehérben). A jellegzetes szerb öltözetben megfestett csoportképen a festőművész a nép által igen kedvelt, tisztelt vak ének- és mesemondót, valamint a hallgatóságát ábrázolja.

Wodetzky iskoláját két ízben is átszervezték: a kultuszminisztérium 1868 decemberében hozzájárult ahhoz, hogy az alreáliskola fokozatosan gimnáziummá alakuljon át; az intézkedés folytán 1869 őszén az új tanterv alapján megkezdődött a gimnáziumi első osztályban a tanítás.¹⁸ Rövid időn belül azonban, már 1870 szeptemberében a városi képviselőtestület másként határozott: a két gimnáziumi és az alreáliskola fennmaradt harmadik osztályát polgári iskolává kellett átalakítani. Az 1872/73. tanévben az új polgári iskola első tantestülete élére az általuk választott elnök, Wodetzky Lajos került, akit a következő tanévben igazgatóvá neveztek ki.¹⁹ A tanintézetnek azokban az években volt a legtöbb tanulója: 1872-ben 170, 1873-ban 197, 1874-ben 155 tanítvány iratkozott be.²⁰

Erre az időszakra esik Wodetzkynek egy rövid közleménye, amely arra utal, hogy a Magyarország iskoláiban akkor már kötelezővé tett magyar nyelv ismerete nehézséget okozott sok németajkú verseci iskolás számára, hasonlóképpen ahhoz, miként a szegedi tanulók számára az előírt német nyelvtudás.

¹⁸ *Buday*: i. m. (12), p. 47.

¹⁹ *Buday*: i. m. (12), p. 53–56.

²⁰ *Milleker*: i. m. (5), p. 200.

„Versecről vettük a következő sorokat:

Több nyelvnek megtanulása ma már nélkülözhetlen szükségé vált a társadalmi életben. Ezen szükséglet több év óta a szegedi magyarok és a verseci németek közt az úgynevezett cserét hozta létre, miután tény, hogy Szeged a magyar nyelvnek tökéletes megtanulására úgy, mint Versec a német nyelv megszerzésére alkalmas helyek. A verseci 4 oszt. polgári iskolában ugyanazon törvényileg előirt tárgyak taníttatnak, amelyek a középtanoda (realgymnasium) négy alsó osztályában. Azon szülék tehát, kik Verseccen csere vagy lakás eszközlése végett elegendő ismeretséggel nem bírnak, Wodetzky Lajos tanárral írásilag értekezhetnek.”²¹

Wodetzky rövidre szabott vezetői ténykedésének idején két jelentős szakmai esemény zajlott a városban. 1872. augusztus 21. és 23. között Verseccen tartották a *Délmagyarországi Tanító Egylet* közgyűlését, amelynek előkészületein úgyszólván a város egész polgársága buzgólkodott, de megérte. A rendezvény nagyszerűen sikerült, sok száz tanító és „iskolabarátt” vett részt a programokon. A közgyűlés egyik alelnökéül Wodetzky Lajost választották meg, aki a „főgyűlésen” tartott felolvasást a következő témáról: *Az iskola a nép jólétének kútforrása és alapja* – írja Milleker.²²

A következő évben, 1873 tavaszán magas rangú látogató érkezett a városba. *Trefort Ágost* vallás- és közoktatásügyi miniszter a Dél-Magyarországon és a felosztott határörvidéken tartott körútján meglátogatta a verseci iskolákat is. A polgári iskolában „Wodetzky Lajos igazgató a tantestület élén üdvözlő beszéddel fogadá” a minisztert, aki „az intézet valamenyinyi helyiségét megszemlélte, néhány kérdést intéztetett a tanárok által a tanulókhhoz, különösen a magyar nyelvből, és maga is pár nyájas és kegyes szót váltott néhány növendékkel”.²³ Az iskolai értesítőben Wodetzky meleg szavakkal emlékezett meg a magas rangú látogatóról, aki a polgári iskola állapotáról, felszereléséről teljes elégedettséggel nyilatkozott.²⁴

Nehezen érthető, hogy Wodetzky 1874. november 9-én, egy ilyen – legalábbis látszólag – sikeres időszakban miért vetett véget önkezével az életének. Az alig egy hónappal az iskolaév megkezdése után bekövetkezett tragikus eseményről több országos napilap is beszámolt.²⁵ A *Magyar Ujság* tudni vélte, hogy az öngyilkosság kiváltó oka egy névtelenül

²¹ Szegedi Híradó, 1872. 114. szám melléklete.

²² Milleker: i. m. (5), p. 192–193. A Néptanítók Lapjában megjelent előadás szerkesztett szövegét a következő fejezetben ismertettjük.

²³ Milleker: i. m. (5), p. 193–194 – a következő forrásokra hivatkozik: „Werschetzer Gebirgsbote”, 1873. évf. 16., 18. sz. és a polgári iskola 1873. évi értesítője.

²⁴ Verseccz szab. kir. város polgári iskolájának értesítője az 1872/73 iskolai évről, p. 19–21.

²⁵ Például a Pesti Napló és a Fővárosi Lapok.

megjelent rágalmozó röpirat volt, melyben „az mondatott, hogy az ő vezetése alatt lévő iskola a legrosszabb az országban”.²⁶

A visszaemlékezések alapján valószínűsíthető, hogy az iskolaigazgató a városban gyakran dúló ellenségeskedés áldozatává vált. Milleker szerint „az 1873-tól 1878-ig tartott pártviszályok minden előbbi hasonló tusakodást fölülmúltak. Sajnos, hogy ezek Versecz városa jó hírnevének a messze távolban is ártottak.” Milleker három névtelen röpiratról tesz említést; valószínűleg köztük található a sajtóhírek szerint a Wodetzky halálát előidéző iromány.²⁷

Buday az 1896-ban írt iskolatörténeti kötetében bemutatja az 1872-ben kis többséggel polgármesterré választott *Herzog Ferenc Józsefnek*²⁸ az iskola „megmagyarosítására” irányuló törekvéseit és a város többségi német lakosságának ellenállását, illetve a magyaroknál úgyszintén jelentősebb számú szerbek ellenérdekeltségét. Az ellenségeskedés olyan mértéket öltött, hogy egy idő után messze túlterjedt a város határain, és „az ellenfelek sokszor a különben semleges tanügy terén — ennek nagy kárára — csatároztak egymással”.²⁹

A város meghatározó jelentőségű lapjának, a Werschetzer Gebirgsbotenak abban az időben Wodetzky volt a szerkesztője, az iskola tanárai pedig a munkatársai, „kik befolyásukkal oda vitték a szelid lelkű szerkesztőt, hogy közleményeiknek helyt adott. ... hatalmas zűrzavar keletkezett az intézet falain belül és külső falai körül. Két pártot kielégíteni lehetetlen, s a ferde állapot mélyen hatott a mint ember szeretetre méltó s kitűnő paedagogus borongós lelkületére, s hihetőleg ez is sietette halálát.”³⁰

1874. november 10-én nagy részvét mellett temették el Wodetzkyt, akinek a megbecsültségét jól példázza a következő két tény: a város képviselőtestülete özvegyének 250 forint évi nyugdíjat, négy gyermekének pedig a nagykorúságuk eléréséig fejenként 60-60 forint évi segélypénzt szavazott meg. Azokban az időkben országos tanítói nyugdíjalap nem létezett; Wodetzky családja a rendkívüli támogatást főként a polgármesteri és iskolaszékelnöki tisztséget betöltő Herzognak köszönhette. Wodetzky Lajosnak a római katolikus temetőben lévő sírjára „fekete márványból faragott s az elhunytak érczbe öntött domborművü arczképevel díszített obelisz”-et állítottak, amelyhez tisztelői és volt tanítványai a halálát követő 15 éven át gyűjtötték az alapot.³¹

²⁶ Magyar Ujság, 1874. november 13. 260. sz., p. 3.

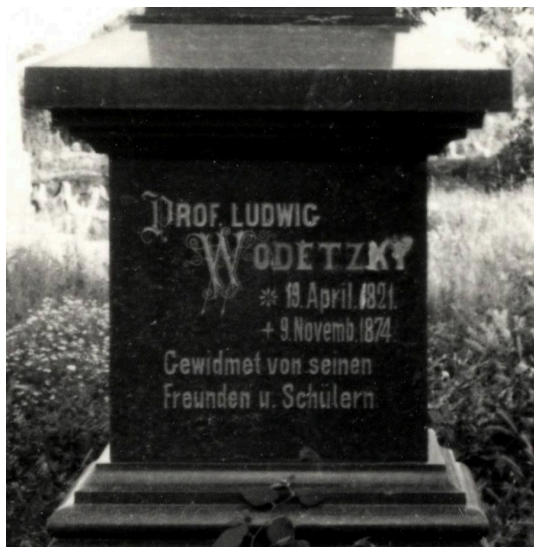
²⁷ *Milleker*: i. m. (5), p. 176. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban megtalálható egy 1873-ban kiadott névtelen röpirat az akkori verseci helyzetről. Az állítólagos „hazafias polgárok” ebben megemlíti Wodetzky nevét, mondván, jobban tenné, ha az újságírás helyett az iskola ügyeivel foglalkozna. (A BALL 117/10 jelű dokumentum digitalizált formátumban is hozzáférhető.)

²⁸ Herczeg Ferenc író apja.

²⁹ *Buday*: i. m. (12), p. 53.

³⁰ *Buday*: i. m. (12), p. 61.

³¹ *Buday*: i. m. (12), p. 61.

2. ábra: Wodetzky Lajos egykorú síremlékének talapzata³²

Felmerülhet a kérdés, hogyan temethették az öngyilkosságot elkövető Wodetzkyt a katolikus temetőbe? Az akkor érvényes kánoni jog a pillanatnyi elmezavarban elkövetett öngyilkosságot nem kezelte bűntényként. Ha a kezelőorvos vagy a hatósági orvos tanúsága szerint az elhunyt a tette elkövetésekor nyilvánvalóan beszámíthatatlan állapotban volt, minden külön ünnepélyesség nélkül (*sine pompa*) eltemethették.³³ Ennek ismeretében kap különleges jelentőséget az a 2021-ben előkerült egykorú orvosi szakvélemény, amelyre *Palatinus Alen* katolikus kormányzó talált rá a verseci anyakönyv lapjai között, amikor e cikk szerzőjének kérésére azt kutatta, hol temették el Wodetzkyt. A német nyelvű bizonyítvány (*Parere*) szövege magyarul így szól: „Az alulírott bizottság a magát önkezével felakasztott Ludwig Wodetzkynek, a helyi polgári iskola professzorának testét felboncolva minden kétséget kizárólag bizonyítja, hogy az öngyilkos lelki megrázkódtatás következtében hajtotta végre a tettét.”³⁴

A tragikus eseményről az 1874/75. tanévről szóló iskolai beszámolóban is megemlékeztek, hangsúlyozva, hogy Wodetzky halálával nemcsak az intézmény szenvedett súlyos csapást, de az egész hazafias oktatási rendszert is hatalmas kár érte. Az elhunyt igazgató a

³³ *Bánk József*: Kánoni jog II. Szent István Társulat, Budapest, 1963, p. 311.

³⁴ Külön köszönet illeti Palatinus Alent, aki a szerző kérésére kutatott az egyház iratai között. Tőle tudjuk azt is, hogy a katolikus temetőt felszámolták, az örökösök nélküli elhunytak földi maradványait egy közös sírba tették, a síremlékeket pedig más, profán célokra felhasználták.

verseci iskolában 22 évig kiemelkedő sikerrel oktatta a műszaki tantárgyakat; szerethető ember, tanárként pedig kiváló személyiség volt.³⁵

Wodetzky néhány pedagógiai tárgyú publikációja

Az általunk tárgyalt időszakban a tanároktól elvárták a rendszeres publikálást. A tantárgyukkal kapcsolatos vagy általánosabban vett pedagógiai témájú írások legtöbbje az iskolai értesítőkből jelent meg, ahogy Wodetzky korábban már említett első írása a reáliskolákról 1853-ban.

Az 1870/71. tanévi értesítőben a tantestület által választott igazgatóként írta Wodetzky az *Über Bürgerschulen* című értekezését, amelyben az akkor Versecen újonnan alapított polgári iskolát mutatja be a nagyközönségnek. A dolgozatot ismertető Buday megállapítása szerint Wodetzky nem ismerte Eötvös József kultuszminiszter azon eszméjét, miszerint ezeknek az iskoláknak a fő célja egy művelt középosztály megteremtése. A cikkben „megérzik a letűnt alreáliskola zamatja, mely főleg iparos és kereskedelmi iskolának képzelte magát”, és Wodetzky az iskolaszék intencióját is figyelmen kívül hagyta, amely elvárta volna, hogy Versec „magasabb műveltségre törekvő ifjai” a polgári iskolában készülhessenek fel a felsőbb szintű tanulmányaikra. Wodetzky szemléletét jól példázza Schillertől vett mottója: „Arbeit ist des Bürgers Zierde, Segen ist der Mühe Preis; Ehrt den Fürsten seine Würde, ehret uns der Hände Fleiss!” (Az idézett sorok *Friedrich Schiller Ének a harangról* című költeményéből valók, Rónay György fordításában így hangzanak: Polgárt munka ékesít fel, / S áldás rajt a jutalom; / Királyt trónja fénye tisztel, / Bennünket a szorgalom.)

Az 1872/73. évi értesítőben Wodetzky német nyelven publikálta értekezését *Hohe Bedeutung des Wortes „Selbst” in der Sittenlehre, in Erziehung und Unterricht und im praktischen bürgerlichen Leben* (Az „én” kiemelkedő fontossága az erkölcsstanban, a nevelésben és az oktatásban, valamint a gyakorlati polgári életben) címmel. Mondanivalójának lényege: az ember fejlődéséhez nélkülözhetetlen a nevelés és az oktatás, és e kettő nem választható el egymástól. A szilárd erkölcsi alapok, a jellemformálás nélküli ismeretek önmagukban nem elegendők, hiszen – ha hiányoznak a kellő morális alapok – a tudást rossz célokra is fel lehet használni. Az erkölcsi nevelés fő alapelve: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

Az iskola az életre nevel, de Pestalozzi szerint – írja Wodetzky – tulajdonképpen a teljes emberi élet egy iskola, hiszen az ember egész élete folyamán tanul. Az iskola és az élet egyaránt az önálló tevékenységre nevel. A gyakorlati élet igen erős kényszer, mert az embernek képessé kell válnia az önállóságra, a függetlenségre, saját ügyeinek intézésére, és egy jó is-

³⁵ A versecci polgári iskola értesítője az 1874/75. iskolai évben. – Programm der Bürgerschule der kön. Freistadt Werschetz im Schuljahre 1874/75. Magyar’schen Buchdruckerei, Temesvár, 1875, p. 5.

kola mindezt elősegíti. Wodetzky ugyanebben az értesítőben számol be az iskolaév eseményeiről, köztük Trefort Ágost miniszter kiugró jelentőségű látogatásáról.³⁶

Cikkünk főszereplője utolsó megjelent írását az iskola igazgatójaként jegyezte *Schulnachrichten. Chronik der Bürgerschule im Schuljahre 1873/74. Mitgetheilt von Dirig. Prof. Ludwig Wodetzky* (Iskolai hírek. A polgári iskola 1873/74. évi krónikája – összeállította Wodetzky Lajos professzor, igazgató) címmel.

A Délmagyarországi Tanító Egylet Versecen nagy sikerrel végbement – fentebb már említett – közgyűlési előadásának témáját Wodetzky az egész országban nagyrészt ingyenesen terjesztett *Néptanítók Lapjában* fejtette ki bővebben egy 1872-ben közzétett, kétrészes cikkben. *Az iskola, mint a hatalom, a szabadság és a jólét forrása* című eszmefuttatásában a címben jelzett három megállapítás mellett sorakoztatja fel érveit.

Az első állítását Wodetzky a következőkkel támasztja alá: általánosan elfogadottá vált, hogy az iskolai nevelés és az oktatás az emberi elmét képezi és a szívet nemesíti: „csak az iskola befolyása folytán lesz emberré az ember, amennyiben általa nyeri meg az igaz, szép és jónak élő, maradandó fogalmait”. Attól kezdve azonban, hogy egy „államférfi” kimondta: „A tudomány hatalom!”, az iskola szerepe is megváltozott. A tudást átadó iskola, sőt, az ebben ténylegesen közreműködők révén ki lehet jelteni: „A tanítóság hatalom!” E gondolatot folytatva Wodetzky megemlíti, hogy egyes nézetek szerint a porosz–osztrák és francia háborúk csatáit a képzett katonák révén voltaképpen a porosz iskolamesterek nyerték meg. A következő érvet a sajtó befolyásának erősödéséből meríti: a 19. század derekán általánossá vált az a nézet, hogy a sajtó Európában a hatodik nagyhatalommá vált. „De mi lenne a sajtóból, ha az iskolában az írás és fogalmazás nem taníthatnák, és ha ott senki a sajtó termékeit elolvasni nem tanulná?”

A második gondolatmenetet Wodetzky arra az alapigazsággként elfogadott kijelentésre fűzi fel, miszerint „[a] műveltség szabadság”. A műveltség szülője viszont az iskola, mely azonban nemcsak a szabadságnak forrása, de egyszersmind igaz mértéke is. „Minél rosszabb helyzetben van valamely államban az iskola, annál gyöngébb lábon áll ott a szabadság ügye, és megfordítva.”³⁷

A cikk második részét Wodetzky annak a gondolatának szenteli, hogy az iskola egyben a jólét forrása, amely kérdéssel tudomása szerint még nemigen foglalkoztak. Pedagógus léte az anyagi jóléttől megkülönbözteti a szellemi jólétet. Ez utóbbi a lélek elégedettségéből áll, mely az anyagi jólétnek is előfeltétele. Véleményének alátámasztására Széchenyi István életművét hívja segítségül: „a munkát, mint főerényt” dicsőíti, és hosszan idéz egy meg nem

³⁶ *Ludwig Wodetzky*: Hohe Bedeutung des Wortes „Selbst” in der Sittenlehre, in *Erziehung und Unterricht und im praktischen bürgerlichen Leben. Für die reifere Jugend*. In: Versecz szab. kir. város polgári iskolájának értesítője az 1872/73 iskolai évről. = Jahresbericht der Bürgerschule der kön. Freistadt Werschetz im Schuljahre 1872/73. Kirchner, Werschetz, 1873, p. 13–18. *Chronik der Bürgerschule im Schuljahre 1872/73. Mitgetheilt von Prof. Ludwig Wodetzky uo.*, p. 19–21.

³⁷ *Wodetzky Lajos*: *Az iskola, mint a hatalom, a szabadság és a jólét forrása* 1. *Néptanítók Lapja*, 5. évf., 38. sz., 1872. szeptember 19., p. 665–667.

nevezett „népíró”, akitől a következő gondolat is származik: „A kultura áthidalja a hatalmas folyót, eltávolítja a szirteket, aknákat és alagutakat fúr, és vasszalagokkal a legtávolabb helységeket is összeköti, a tenger mélységein, a hegyek magaslatain át a gondolat gyors röptével ruházza fel az ember szavát.”³⁸

Szabadalmaztatás az abszolútizmus kori Magyarországon

Visszatérve kiindulási pontunkra, az 1858-as hóeke-szabadalomra, először röviden áttekintjük, milyen lehetőséget nyújtott a magyarországi feltalálók számára a 19. század közepén érvényben lévő szabadalmi törvény. Ezt követően bemutatjuk Wodetzky Lajos szabadalmának legfontosabb jellemzőit, majd teszünk egy kis kitérőt, hogy kiderítsük, milyen okokra vezethető vissza a Wodetzky életrajzi adatai között jelentős hangsúlyra szert tett szabadalmi per ügye.

Bittó Bélának, a Szabadalmi Bíróság alelnökének a Szabadalmi intézményünk történeti előzményei című kötetében olvashatjuk, hogy a 18. század elején a „kizárólagos találmányi szabadalmak adományozása ép úgy, mint egyéb kiváltságoké is, Ausztria-Magyarországon a közös uralkodó felségjogából folyó kegyelmi ténykedés volt”, és sem a kiváltságok, sem a szabadalmak adományozása nem volt különleges jogszabályokhoz kötve. Mária Terézia, majd II. József, de különösen I. Ferenc uralma idején ez a helyzet megváltozott, és 1810-ben megjelent az első osztrák szabadalmi törvény. Érdekes sajátosságként az osztrák kormányzat „elállott a találmány újdonságának vizsgálatától a kizárólagos szabadalom adományozása előtt és az egyszerű bejelentési rendszerre tért át.” Nem sokkal később új szabadalmi törvényt készítettek elő, amelynek alapelveül „azt tekintették, hogy a találmány nem tulajdona a feltalálónak s nem is jogosítja fel őt arra, hogy annak használatára kizárólag szabadalmat követelhesen, mivel az államnak nem jog szerinti kötelessége a kizárólagos szabadalmak adományozása”. A törvényszöveg kidolgozása során fontos kritérium volt, hogy az 1820. december 8-án kelt osztrák szabadalmi törvény és az annak megfelelő magyar szabadalmi rendelet a birodalom teljes területén, így Magyarországon is bevezethető legyen, és ez meg is történt.

Bittó Béla részletesen ismerteti az 1832. évi osztrák szabadalmi törvénnyel kapcsolatos vitát, melynek eredménye az lett, hogy ez a törvény Magyarországon „sohasem állott érvényben”.

A központi hatalom azonban továbbra is arra törekedett, hogy az egész Osztrák–Magyar Birodalomra érvényes, egységes találmányi szabadalmi rendszer jöjjön létre. Az 1832. évi osztrák szabadalmi pátenst megalkotásakor ez a törekvés sikertelenül végződött, azonban az osztrák kormányzat a „szabadalmi rendszer létesítésére alkalmas időpontnak találta a

³⁸ *Wodetzky Lajos*: Az iskola, mint a hatalom, a szabadság és a jólét forrása 2. Néptanítók Lapja, 5. évf., 39. sz., 1872. szeptember 26., p. 685–687.

magyar szabadságharc leveretését és a találmányi szabadalmak ügyének császári pátenssel való elintézését. Így létesült az 1852. évi. augusztus hó 12-én kelt császári nyílt parancs a találmányi szabadalmak ügyvitelének rendezésére az egész birodalom területén, beleértve Magyarországot és Erdélyt is.³⁹ Az egészen az 1896-ban elfogadott önálló magyar szabadalmi törvény szentesítéséig érvényben lévő pátens szabályai közül különösen nagy hangsúlyt kapnak az alábbiakban bemutatott rendelkezések.

A mai szabadalmaztatási rendszertől merőben eltérő, hogy újdonságvizsgálatot egyáltalán nem végeztek. A szabadalmi pátens 17. §-a egyértelműen leszögezi: „Az előadott felfedezés, találmány vagy javítás újdonsága vagy hasznossága iránti bárminemű vizsgálatnak a szabadalom adása előtt semmi esetben nincs helye;” ezért „az álladalmi igazgatóság” semmiképpen nem vállal kezességet: a szabadalom e tekintetben „csupán a szabadalmazottnak veszélyére, kárára és költségére adatik”.

Témánk szempontjából ugyancsak kiemelkedően fontos a törvény 29. §. 2. a) pontja, amely leszögezi, hogy a szabadalmak érvényességüket elveszítik „[e]lennyésés által”, amely bekövetkezik, ha a szabadalmazott a felfedezése, találmánya vagy javítása gyakorlatát a szabadalmi okirat kiadása napjától legfeljebb „egy év alatt” belföldön el nem kezdte. Amint egy szabadalom „érvényességét elvesztette, az illető felfedezés, találmány vagy javítás használata” a fennálló iparüzleti törvények és rendeletek megtartása mellett, általánosan szabaddá válik. (30. §.)

Hasonlóképpen döntő jelentőségű a 32. §-ban meghatározott szabály, amely kimondja, hogy „mindenkinek szabadságában áll” a szabadalmi levéltárnál az adott szabadalmakról szó- vagy írásbeli felvilágosítást kérni és a lajstromba személyesen betekinteni. Azokat a leírásokat – mellékleteikkel együtt –, melyeknek titokban tartását nem kérték, bárki megtekintheti, ezeket a szabadalmakat lemásolhatja, vagy saját költségére lemásoltathatja.

Wodetzky hóeke-szabadalma

A fenti idézett 1852. évi szabadalmi törvény 12. §-a meghatározza, milyen lényeges feltételeknek kell a „kizáró szabadalom elnyerésére” benyújtott leírásnak megfelelnie. A német mellett a benyújtás helyéül megjelölt koronaország „ügyleti nyelven” is meg lehetett fogalmazni a beadványt, amelynek a kérvényben előadott felfedezés, találmány vagy javítás részletezett előadását kellett magában foglalnia. A leírást úgy kellett megszerkeszteni, hogy a „tárgyat minden dologértő ezen leírás szerint elkészíteni képes legyen”, a szabadalom tárgyát képező újdonságot ki kellett emelni. Nem volt szabad semmit eltitkolni sem az

³⁹ *Bittó Béla*: Szabadalmi intézményünk történeti előzményei. Magyar Királyi Szabadalmi Bíróság, Budapest, 1942, p. 56–75. (A magyar szabadalmi hivatal fennállásának 125. évfordulójára készült nagyszabású digitalizálási munkálatok eredményeként Bittó Béla alapvető történeti munkája 2021. március 1. óta a Hungaricana portálon szabadon elérhető.)

eszközökben, sem a létesítési módban, a leírás „megérthetősége végett” rajzokat is kellett mellékelni.

Wodetzky *Schnee-Doppelpflug für Eisenbahnen* (Vasúti hóeke) címmel, 1858. január 21-én keltezett szabadalmi bejelentését Pesten nyújtotta be, és 1858. április 23-án kapta meg a szabadalmat 7209/788. számon az illetékes kereskedelmi és iparügyi minisztériumtól. A szabadalom megadásáról a *Wiener Zeitung* 1858. május 23-i számában olvasható egy rövid közlemény (3. ábra), amely az azonosító adatok mellett közli, hogy a szabadalmi leírás, melynek titkosítását nem igényelték, megtalálható a cs. k. szabadalmi archívumban, ahol bárki megtekintheti.

Das Handels-Ministerium hat unterm 23. April 1858, Zahl 7209/788, dem Ludwig Wodetzky, Reallehrer in Werschtitz, auf die Erfindung eines Schnee-Doppelpfluges für Eisenbahnen, ein ausschließendes Privilegium für die Dauer von zwei Jahren erteilt.
Die Privilegiums-Beschreibung, deren Geheimhaltung nicht angefochten wurde, befindet sich im k. k. Privilegien-Archiv zu Sedermanus Einricht in Aufbewahrung.

3. ábra: A *Wiener Zeitung* híre Wodetzky szabadalmáról – 1858. május 23.⁴⁰

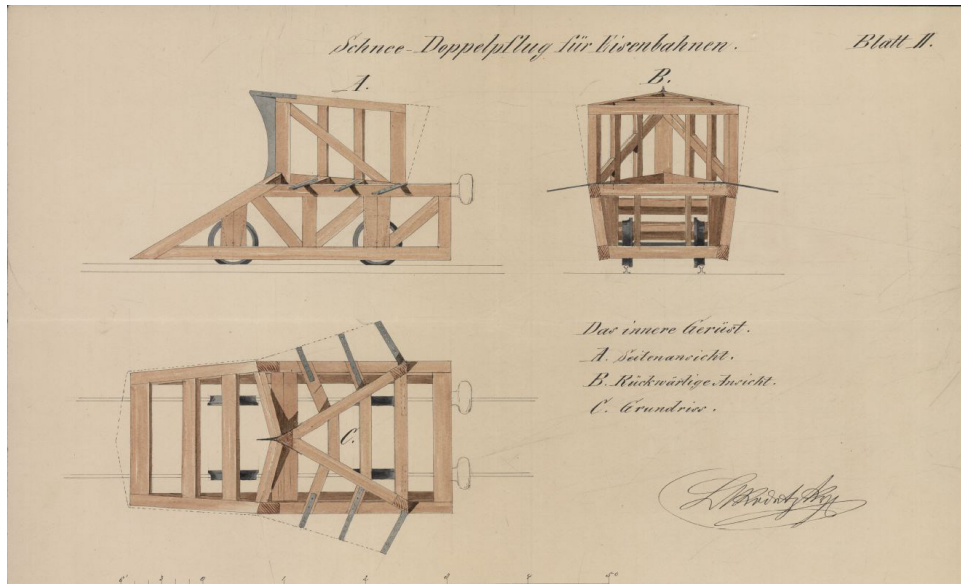
Az osztrák szabadalmi hivatal és a Freckay János Szakkönyvtár munkatársai jóvoltából sikerült hozzájutni a bejelentés digitalizált másolatához. A dokumentumra rávezették, hogy a Pesten beadott szabadalmi leírást a vizsgálóhatóság formailag rendben találta.

A törvény 11. §-a alapján a szabadalmazott által megjelölt időtartam alapján a szabadalomért járó díj az első öt évben évente 20 forint volt, tehát Wodetzkynek az általa kért két évre 40 forintot kellett fizetnie – ez közel egyhavi tanári fizetésének felelt meg.

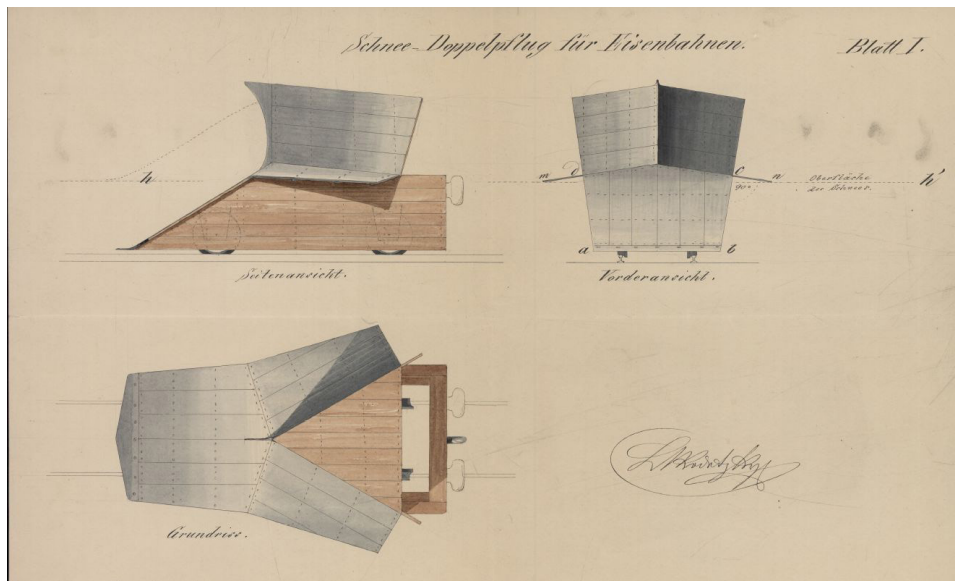
A bejelentést szemügyre véve úgy tűnik, a verseci iskolában 22 éven át szépirást és műszaki rajzot tanító Wodetzky saját kezűleg írta a német nyelvű szabadalmi leírást, és ő rajzolta meg a hóékét ábrázoló két mellékletet. A szöveg fejezetekre tagolódik, amelyekben a feltaláló a találmány leírása után a hóeke használatához szükséges tolóerővel és a hatékonysággal kapcsolatos számításait közli, végül pedig ecseteli a hóeke használatának előnyeit.

Az akkori gőzmozdonyok teljesítményéről képet kaphatunk a számítások után olvasható egyik mondatból, miszerint nem szükséges részletezni, hogy a Wodetzky által számításba vett 57 lóerőshöz képest egy 100 lóerős mozdony még jobb hatásfokot képes elérni. Ne feledjük, hogy amikor Wodetzky benyújtotta a beadványt, a Versecen áthaladó vasútvonal még csak épülőfélben volt. Nem lehetett könnyű utánajárni sem a mozdonyok méretezésének, sem a teljesítményüknek.

⁴⁰ ANNO. Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften: <https://anno.onb.ac.at/>.

4. ábra: A hóeke szerkezeti rajzai Wodetzky szabadalmi leírásában

5. ábra: A hóeke fémborítása a szabadalmi leíráshoz mellékelt rajzon

A színes mellékletek közül az első táblán a kész tervet, a másodikon a hóeke fából készíten-dő szerkezetét láthatjuk különböző nézetekből (4. ábra). Wodetzky tervei szerint a hóeke műkö-dőképességét a fém borítás biztosíthatta volna. Azt is megfigyelhetjük, hogy a hóeke kerekeit a sínekhez illeszkedő nyomkarimával rajzolta meg (5. ábra). A beadvány végén olvasható a dátum és az aláírás: „Werschetz, 21 Jänner 1858 – Ludwig Wodetzky, Reallehrer”.

Sajtóhírek a 100 milliós szabadalmi perről

1911 augusztusában – a sajtó számára uborkaszезonnak minősülő időszakban – a napi-lapok egymással versengve adtak hírt arról, hogy Wodetzky másodszü-lött fia, József per indítására készül az osztrák államkincstár ellen. A szerkesztők örültek, hogy a Bácsmegyei Napló *Száz milliós per indul Szabadkáról az osztrák kincstár ellen* címmel közölhetett egy érzelmdús részletekkel teli, szenzációs hírt.⁴¹

A délvidéki lap saját tudósítójának értesülései alapján írta meg a nagy port felvert esetet. Az újságokban gyakran beharangozott „szédítő” nagyságú összegek valódiságáról szóló bevezető eszmefuttatása után az újságíró leszögezi: „ezek a milliók igazi milliók”, és híres jogászok állítják, hogy „rövidesen esedékesekké lesznek”. A hatalmas vagyont érő százmil-lió korona várományosa a feltaláló fia, *dr. Wodetzky József*, a követelést pedig a követke-zőkre alapozza: édesapja, miután 1858-ban feltalálta a hóekét, egyszeriben híres emberré vált. Wodetzky Lajos a bécsi hivataltól szabadalmat kapott a találmányára. A különleges szerkezetről az uralkodó is tudomást szerzett, „külön kihallgatáson fogadta Wodetzkyt és megmagyaráztatta magának a találmány terveit”. *Ferenc József* annyira el volt ragadtatva, hogy már másnap intézkedett a szabadalom megadása érdekében. Ahogy Wodetzky József, úgy az újságíró is meg volt arról győződve, hogy a szabadalmi pátenst a császár saját kezűleg írta alá.⁴²

A Bácsmegyei Napló cikke így folytatódik: miután Wodetzky Lajos megkapta a szabadal-mat, tárgyalásokat kezdett az osztrák államvasutakkal és több magáncéggel. A szabadalo-mért azonban olyan óriási árat kért, hogy arról az államvasutak vezetői hallani sem akartak, ezért a feltaláló egy angol világcéggel igyekezett megállapodni. Az angolokkal már közel volt a megegyezés, amikor 1859 decemberének egy hófúvásos napján Wodetzky a verseci vasútállomáson úgy látta, hogy az érkező szerelvénymozdonya előtt az általa feltalált hóeke „söpri” a havat.

„A század egyik legnagyobb gázsága volt ez” – írta a tudósító, aki azt is tudni vélte, hogy a szabadalmi hivatalban az osztrák államvasutak a feltaláló tudta és beleegyezése nélkül lemá-soltatta, majd üzembe helyezte Wodetzky hóekéjét. Ez a baljós pillanat a feltalálót „beteggé

⁴¹ Száz milliós per indul Szabadkáról az osztrák kincstár ellen. Bácsmegyei Napló, 1911. július 30., p. 3.

⁴² Az internet segítségével ma már könnyen megállapítható, hogy a szabadalmi okiraton az aláírás nem az uralkodótól származik. A szövegben az olvasható, hogy az okmány hitelességét a császári nagy pecsét igazolja.

tette és megtébolyította. Alig néhány hónapig élt még.” Az iratokra csak 1910-ben talált rá Wodetzky fia, aki egy év alatt annyi bizonyítékot gyűjtött össze, hogy az ügyvédje „rövidesen be fogja adni a keresetet”.

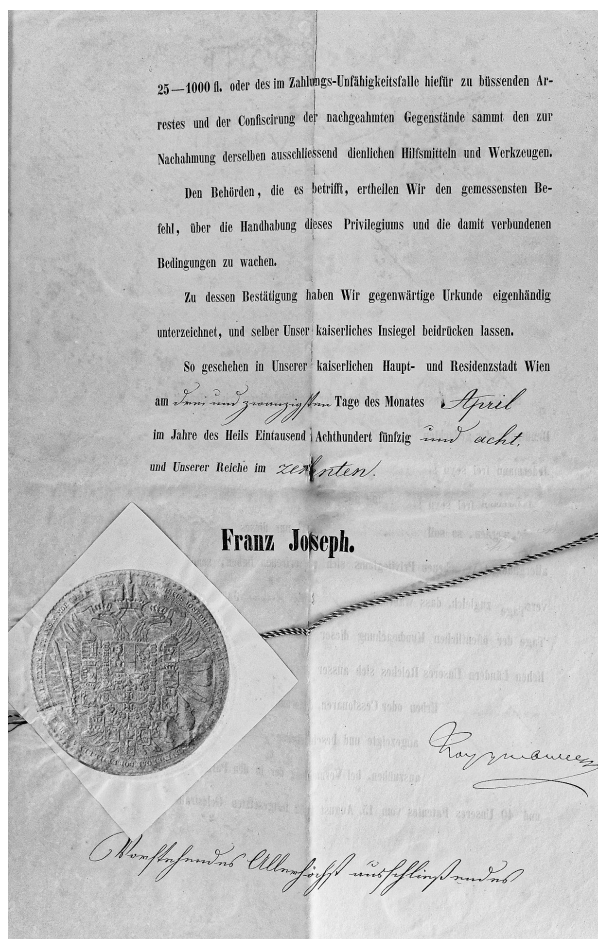
Az izgalmas esetről az egyik legnagyobb példányszámú országos napilap, a *Pesti Hirlap* is beszámolt, rögtön a címben felhívva a figyelmet a hatalmas összegre. *Száz milliós szabadalmi pör* – jelentette a hírt, melynek „hőse dr. Wodetzky József egyetemi tanársegéd”. A cikkben egy hibás évszám, az ügy fordulópontját jelentő 1859 helyett 1895 olvasható. A cikket több újság a téves adattal vette át – holott 1895-ben Wodetzky Lajos már régen nem élt.

A kor szellemét kiválóan tükrözi az *Ellopták a hóeke szabadalmát – Magyar iskolaigazgató pöre az osztrák államkincstár ellen* címen 1936-ban a *Magyarság* által közölt cikk, amely úgy ismétli meg a korábbi cikket (például a *Világ* 1911. augusztus 3-ai száma alapján), hogy nem közli sem a forrást, sem azt, hogy az azóta eltelt 25 évben alatt mi történt az ügyben. Az uborkaszezonra hivatkozva az oldal tetején apró betűvel ugyan olvasható: „Lássuk, mit jelentett a riporter 1911 augusztusában ...”, de ezenkívül semmi más nem utal arra, hogy a közlemény az 1911-ben megjelent cikk utánközlése, és a beharangozott perindítás nem 1936-ra, hanem 1911-re vonatkozik; változtatás nélkül leírták, hogy a Wodetzky József által megbízott ügyvéd „rövidesen beadja a keresetet. Rövid időn belül tehát tárgyalás alá kerül az osztrák államkincstár különös eljárása.”

A Magyarság nem figyelmezteti az olvasókat arra, hogy a jelen időben megfogalmazott események 25 évvel korábban mentek végbe: „Kibogozatlan és halálos szomorúságba fulladt szenzáció éledt fel a palicsi villasorban, ahol egy emberöltőt kitöltő fáradságos munkájától megfosztott, nagyhirű feltaláló, Wodetzky Lajos verseci reáliskolai főigazgató fia: Wodetzky József dr. egyetemi tanársegéd gyűjti össze a huszonöttesztendő adatokat ahhoz a nagyszabású keresethez, amellyel atyja tragikus halálát megtorlandó, pört indít az osztrák államkincstár ellen, amely jogtalanul eltulajdonította a század egyik legjelentősebb találmányát: a hóekét.” Az akkori pénzarisztokraták megostromolták Wodetzkyt, de ő nem adta el a hóeke találmányát, hanem annak rendje-módja szerint beadta a bécsi szabadalmi hivatalba. Az osztrák császárvárosban mindenki a hóekéről beszélt, így eljutott „a találmány híre őfenségéhez, akit a nagvkoncepcióju terv annyira megragadott, hogy magához kérte a feltalálót, különkihallgatáson fogadta. ... A kihallgatás befejeztével a király elragadtatva gratulált Wodetzkynek és másnap rögtön intézkedett aziránt, hogy a hivatal haladéktalanul adja meg a szabadalmat. Az erről szóló pátenst pedig — amire nem volt még példa — sajátkezüleg irta alá.”

A regénybe illő részletek itt még nem érnek véget. A szabadalom megszerzése után Wodetzky tárgyalásokba bocsátkozott egyes pénzcsoportokkal és az osztrák államvasutakkal, de az osztrákok sokallták a kért árat, ezért egy angol világcéggel kezdett tárgyalni. Már majdnem megállapodtak, amikor 1859 decemberében a verseci állomásra befutó vonat mozdonya előtt „az ő találmánya söpörte a havat”. A „század egyik legnagyobb szenzációja” lehetett volna az a hír, hogy az osztrákok „ellopták” a szabadalmat, de „a hóeke ügyét

teljesen háttérbe szorította és elfeledtette a szomorúság és a gyász; a kedvelt iskolaigazgatót ugyanis annyira megtörte az eset, hogy súlyosan megbetegedett, elméje elhomályosodott, megtébolyodott és néhány hónap múlva meghalt”.⁴³ Az újság szerkesztősége még azzal sem törődött, hogy a pert elindító fiú jóval később, 13 évvel az apa állítólagos halála után született... Ez a tény láthatóan nem érdekelte az újságírókat, pedig az utánközlés idején Wodetzky József széles körben ismert egyetemi tanár volt, előadásainak, publikációinak híre gyakran kapott helyet az újságok hasábjain – tehát akár meg is kérdezhették volna, mi történt 1911 óta...

6. ábra: Ferenc József pecsétje a szabadalmi okirat hatodik oldalán (magántulajdon)

⁴³ Ellopták a hóéke szabadalmát. Magyar iskolaigazgató pöre az osztrák államkincstár ellen. Magyarság, 1936. augusztus 2.

Ahogy írtuk, 1911-ben a Bács megyei Naplóból átvett, a fent idézettel gyakorlatilag megegyező szöveg jelent meg több újságban – még a *Nagybánya és Vidéke* című lapban is, holott a lap ezzel kezdi tudósítását: „Kacska egy 100 milliós találmányról. Bácskában az alábbi 100 milliós per kapott a hírek szárnyára, melyet azonban — a Műszaki világ közlése szerint — kiki a valódi értékére redukál: 'Megindulóban van egy százmilliós per, amelynek hőse dr. Wodetzky József egyetemi tanársegéd ...'”. Sajnos, a nagybányai lap a *Műszaki Világ* címlapjából semmit sem idéz, ellenben a hírlapi kacsának minősített közlemény teljes tartalmát kivonatolja. Előkerül-e valaha a műszaki vonatkozású híreket szemlélő Műszaki Világnak ez a száma? Adataink szerint a folyóirat csak a nemzeti könyvtárban található meg, de az 1911. év erősen hiányos. Az a szám, amelyben a Nagybánya és Vidéke adatai szerint a szabadalmi pert koholmányoknak tartó hír megjelent, nem található meg a *Széchenyi Könyvtár* állományában.

Figyelemre méltó, hogy az 1911-ben nem kis visszhangot keltő információkat három év-tizeddel később egy interjú keretében Wodetzky József újra elmondta a *Nemzeti Ujságnak*. Az 1942-ben megjelent cikk – melynek címe: *Magyar ember találta föl a hóékét, de találmányáért semmit sem kapott!* – lényegében változatlanul ismételte meg az 1911-es hírekben foglaltakat.

„Édesatyámat maga I. Ferenc József fogadta külön kihallgatáson annakidején ... a külföldi tőkészek valósággal megostromolták ajánlataikkal.” A drámai mozzanatok az interjúból sem hiányoznak: szó esik a hóékét a verseci állomáson meglátó feltaláló eszméletvesztéséről, a sok hatására bekövetkezett betegeskedéséről, majd arról, hogy „nemsokára meghalt”. Az özvegy édesanyja is szóba került: mivel ő nem „értett a szabadalmaztatás bonyolult tennivalóihoz”, ezért megfeledkezett a szabadalom megújításáról. Az iratok jóval később kerültek elő; ezek alapján József „[k]eresetet indított az osztrák államkincstár ellen ..., a per folyt-folyt tovább, amíg csak közbe nem jött a világháború. Mire a háború véget ért, kiderült, hogy elévült minden, a világraszóló hóeke-találmány közkinccsé vált, bárki alkalmazhatja, bárki megcsinálhatja!”⁴⁴

Ismerték-e a 19. század derekán a hóékét?

Mit tudhatunk ma az állítólagos szabadalombitorklásról? Miután a korabeli iratoknak az a része, amelynek alapján Wodetzky József pert indított az osztrák államkincstár ellen, vagy kallódik, vagy megsemmisült, röviden tekintsük át, a Wodetzky Lajos életére és munkásságára vonatkozó kutatás révén rendelkezésünkre álló dokumentumokból milyen következtetéseket lehet levonni.

⁴⁴ *Nagyrévi György*: Magyar ember találta föl a hóékét, de találmányáért semmit sem kapott! *Nemzeti Ujság*, 1942. január 18., p. 6.

Wodetzky halálakor legkisebb gyermeke, József 2 éves volt. A perindításról 1911-ben szárnyra kapott hírek idején az ő birtokában bizonyosan megvoltak azok a levelek, feljegyzések, amelyek a találmánnyal kapcsolatos, nagy sikerrel kecsegtető üzleti tárgyalásokról, illetve a császári magánkihallgatásról szóltak.

A perindításról szóló hírekben közölt regényes részletek jó részére azonban rácsafolnak az egykorú közlemények. Kezdjük az újságok által Wodetzky 1859 végére datált betegségről és néhány hónapon belül bekövetkezett haláláról szóló állításokkal. Wodetzky Lajos élete valóban tragikus véget ért, de nem az 1860-as évek elején, hanem jóval később, 1874-ben. Az elméje nemhogy nem homályosult el, épp ellenkezőleg: életének igen sikeres szakasza volt ez a szűk másfél évtized. Ebben az időszakban alapított családot, házasságából négy gyermek született. Tanári ténykedése az iskolai évkönyvekből pontosan nyomon követhető; látható, hogyan ível fel a karrierje. Az 1870-es évek elején komoly szakmai elismerést vívott ki a Délmagyarországi Tanító Egyletben, igazgatói rangot kapott az iskolában, de a kultuszminiszteri látogatás is jelentősen növelte tekintélyét. Pedagógiai munkákat publikált, lapszerkesztőként részt vett a város közéletében – így bizvást mondhatjuk, hogy Versec városának megbecsült polgára volt.

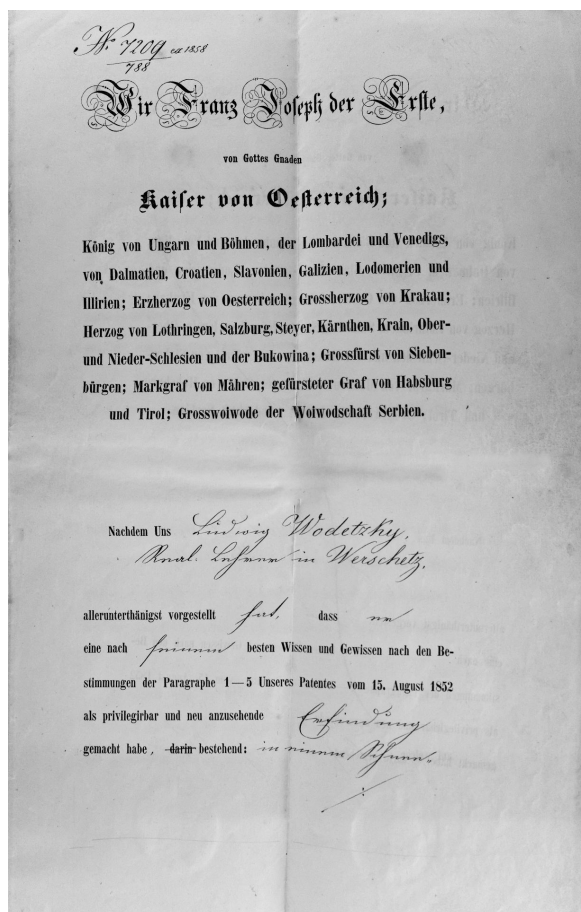
A fennmaradt eredeti dokumentumokból – a Pesten benyújtott szabadalmi bejelentésből, valamint az osztrák kereskedelmi és iparügyi minisztérium által ellenjegyzett szabadalmi okiratból –, továbbá a Wiener Zeitung korabeli közleményéből egyértelműen kiderül, hogy Wodetzky Lajos két évre kért szabadalmat.

Sem a Versec történetét igen részletesen feldolgozó Milleker-féle kézikönyvben, sem a szabadalombitorlási perről szóló cikkekben utalást sem találni arra, hogy Wodetzky elkezdte volna gyártani a hóékét – az akkor hatályos szabadalmi törvény értelmében viszont ez a tény azzal a következménnyel járt, hogy egy év leteltével, 1859 májusától fogva Wodetzky szabadalmi leírása alapján bárki megkezdhette a hóeltakarító eszköz gyártását.

Arra vonatkozóan sem került elő eddig semmilyen bizonyíték, hogy Wodetzky szabadalma alapján kezdtek volna hóékéket gyártani – az viszont tény, Ausztriában már korábban, 1850-től kezdve gyártottak mozdony elé szerelhető hóékéket.

Vizi András vasúttörténésznek a hazai vasútvonalak hóeltakarító eszközeiről írt tanulmányából megtudhatjuk, hogy a magyarországi vasútvonalakon több olyan hóékét használtak, amelyeket 1850-ben – tehát jó néhány évvel Wodetzky szabadalma előtt – a *Bécs-Gloggnitzi Vasút* gyárában készítettek.⁴⁵

⁴⁵ Vizi András: Fejezetek a hazai vasutak hóeltakarító eszközeinek történetéből. In: Varga Károly, Kiss Béla, Keller László, dr. Horváth Ferenc, dr. Csiba József, Árva Kálmán, dr. Károly Imre: Vasúthistoria Évkönyv 2008–2009. MÁV Zrt. Vezérigazgatóság, 2010, p. 212–229.

7. ábra: Wodetzky szabadalmi okiratának első oldala (magántulajdon)

Egy további, igen érdekes adat olvasható egy online hozzáférhető disszertációban, melynek szerzője az osztrák pénzügyminisztérium irattárában fedezte fel azt az iratot, amely a Délkeleti Állami Vasút egykori mérnöke és állomásfőnöke, *Jakob Klaudy* számára egy munkahelyi baleset miatt megítélt éves támogatásról szól. A Dunakeszi és Vác közötti vasútvonalon 1856. február 1-jén kitört hóviharban egy hóeke és egy tehervonat összeütközött; Klaudy e baleset következtében lebénult.⁴⁶ A szerencsétlenség két évvel Wodetzky

⁴⁶ *Waldmüller Hildegard*: Quellenkundliche Forschungen zur Sozialgeschichte des Eisenbahnbetriebs in Österreich 1824 bis 1865. Dissertation. Universität Wien, Wien, 2016, p. 138: <http://othes.univie.ac.at/43542/1/45044.pdf>.

szabadalma előtt következett be. Figyelemre méltó, hogy Temesvár felől Versec irányába ugyancsak a Délkeleti Állami Vasút⁴⁷ építette ki a vasútvonalat, melyet 1858-ban adtak át a forgalomnak.

Wodetzky Lajos utódai

Röviden emlékezzünk meg Wodetzky Lajosnak a történetünkben kiemelten fontos szerepet betöltő leszármazottairól. A nemzeti könyvtár állományában őrzött gyászjelentés adatai alapján 1874-ben négy gyermek maradt árván. A két leányról nincsenek adataink; az idősebbik fiú, Pál neve kétszer fordul elő a verseci reáliskola évkönyveiben. Ő az apja halála utáni tanévben kezdte az első osztályt, tehát 1875-ben 9-10 éves lehetett (az iskolába a 9. életévüket betöltött tanulók iratkozhattak be). Pál a második évfolyamot is ebben az iskolában végezte, de a neve a későbbi harmadik osztály névsorában már nem szerepel.

Józsefet az 1881/82. tanévben írták be az első osztályba. Bátyjával ellentétben ő csupa jeles eredménnyel végezte az első évet, a másodikban a 14 tantárgyból (!) 13-at jeles érdemjeggyel zárt. A harmadik osztályban már az ő neve sem olvasható, valószínűleg akkor már a temesvári gimnáziumban folytatta tanulmányait. Egyetemi tanulmányait részben Budapesten, részben Párizsban végezte. Hazatérte után a *Budapesti Tudományegyetem*en volt tanársegéd, majd 1923-tól egy évtizedig a *Debreceni Egyetemen* tanított, ő alapította meg a debreceni egyetemi csillagvizsgálót. 1934-től ismét a fővárosban, az akkor már *Pázmány Péter* nevét viselő tudományegyetemen oktatott, és a *Svábhegyi Csillagvizsgáló* igazgatójának is kinevezték. *Sárneczky Krisztián* és *Kiss László* csillagász javasolta, hogy az általuk 1998-ban felfedezett egyik kisbolygót a neves professzorról, a magyar csillagászat nesztoráról nevezék el. A *Nemzetközi Csillagászati Unió* 2008-ban hagyta jóvá névjavaslatot.⁴⁸

Wodetzky Józsefnek egy leánya és egy fia született. A századosi rangban, tengerészként szolgáló Wodetzky Imrének jelentős szerep jut történetünkben: ő őrizte meg nagyapja rendkívüli értéket képviselő szabadalmi okiratát, amely ma egy oldalági rokon tulajdonában van.⁴⁹

⁴⁷ A Marcheggtől Pozsony, Vác, Pest, Szolnok, Szeged, Temesvár érintésével a dunai kikötőig, Báziasig kiépített vasútvonal az Osztrák Államvaspálya Társaság tulajdonába került. Közli *Czére Béla*: Az abszolutizmoskori Magyarország közlekedésének áttekintése: http://real-j.mtak.hu/9988/4/Kozlekedestudomanyi_1992_04.pdf.

⁴⁸ Tizenkét új magyar kisbolygó: https://epa.oszk.hu/03000/03054/00355/pdf/EPA03054_meteor_2008_03_003-005.pdf.

⁴⁹ *Forró Péter*: Császári pátenstől a tébolydáig. Wodetzky Lajosnak, a hóeke feltalálójának I. Ferenc József állított ki előjárói engedélyt. Magyar Hírlap, 2016. június 4. IV. sz. hétfői melléklet.

Köszönetnyilvánítás

Napjainkban a kutatási lehetőségek tárháza sokszorosa a korábbiaknak. Bár gyakran panaszkodunk, hogy sok régi dokumentum egyáltalán nem, vagy nagyon nehezen férhető hozzá, a digitalizálásnak köszönhetően azonban összehasonlíthatatlanul több és könnyebben kutatható forrás áll rendelkezésünkre. A COVID-járvány első évében, a könyvtárbezárások és utazási korlátozások idején ez a cikk sem készülhetett volna el a *Hungaricana*, az *Arcanum Digitális Tudománytár*, a *Magyar Elektronikus Könyvtár* és más digitális gyűjteményeket létrehozók munkája nélkül. Ebben a nehéz időszakban a témával kapcsolatos kutatást hihetetlenül sokan, önzetlenül segítették – álljon itt azok névsora, akiknek a szerző ezúton mond hálás köszönetet: *Czékus Géza* (Szabadka), *Fodor Tamás* és *Palatinus Alen* (Versec), *Forró Péter*, *Moldován István*, *Váczai András*, *Vizi András* (Budapest), *Julius Past* (Németország), *Schön Gábor* és *Szűts Zoltán* (Budapest – Nagybecskerek), valamint a Frecskay János Szakkönyvtár munkatársai: *Tóth Rita*, *Tóth Gábor*, *Zárdai Nikolett*, *Katona Edina*.

Joanovics Pál Szerb mesemondó című festménye a Vasárnapi Újság 1893. december 31-ei számában